

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Een voorschot op toekomstige dapperheid. De herinnering aan een revolutie die niet doorging

Linmans, W.F.J.

Citation

Linmans, W. F. J. (2017). Een voorschot op toekomstige dapperheid. De herinnering aan een revolutie die niet doorging. *Tijdschrift Voor Geschiedenis*, 130(3), 349-366.
doi:10.5117/TVGESCH2017.3.LINM

Version: Publisher's Version

License: [Creative Commons CC BY-NC-ND 4.0 license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/87605>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Een voorschot op toekomstige dapperheid

De herinnering aan een revolutie die niet doorging

Wouter Linmans

TVGESCH 130 (3): 349–366

DOI: 10.5117/TVGESCH2017.3.LINM

Abstract

A down payment on future prowess. The memory of a revolution that failed

In November 1918 revolutionary soldiers, sailors, and socialist workers took to the streets of German cities such as Düsseldorf, Halle, Leipzig, Braunschweig, and Berlin. For a moment it seemed as though the revolutionary fervour would spill over the border into the Netherlands. Three thousand Dutch revolutionaries, accompanied by four hundred revolutionary soldiers and sailors, took to the streets of Amsterdam on the evening of Wednesday 13 November 1918. Contrary to reports earlier that day, the soldiers in the military barracks in the Sarphatistraat did not support the revolutionary cause and instead opened fire on the revolutionaries. The subsequent death of four revolutionaries became both the culmination and the premature end of a week of revolutionary unrest in the Netherlands. This paper sets out to reconstruct what happened and who was involved in the events that took place in the Sarphatistraat. More importantly, it will ask how these events were viewed in the light of the Russian Revolution of 1917, and how Dutch socialists and communists gave a different meaning to the disconcerting memory of a revolution that failed before it had properly started.

Keywords: communism, the Netherlands, revolution, German Revolution, collective memory

Het rommelde en broeide al langere tijd in de Duitse vloot. Hoewel het einde van de oorlog in zicht was, gaf de Duitse ‘Oberste Heeresleitung’ haar troepen op 24 oktober 1918 het bevel om door te vechten – desnoods tot het bittere einde. Om die reden ontving de Duitse marinevloot eind oktober 1918 het bevel om een grote zeeslag tegen de Engelsen te leveren. Daarmee

was voor veel matrozen de maat vol. Op 28 oktober, de dag dat de Duitse vloot tegen Engeland moest uitvaren, kwamen zij in verschillende havensteden in opstand. Daarmee was een jarenlange revolutionaire strijd begonnen.¹ Het nieuws van de Duitse opstand werd door Nederlandse re-

¹ H.A. Winkler, *Weimar 1918-1933. Die Geschichte der ersten deutschen Demokratie* (München 1993) 25-28.

volutionair-socialisten met enthousiasme begroet. 'De maatschappij gaat zwanger van een nieuwe baring,' schreef dichteres en communiste Henriette Roland Holst al in de zomer van 1918. Het socialisme moest geboren worden.² Herman Gorter, eveneens dichter en communist, schreef in de eerste week van november uit Bern een uitgelaten brief aan vriendin Ada Prins: 'Overal gist de bolsjewistische revolutie, ook in Berlijn. Ik weet niet of je in Holland daarvan veel bewijzen ziet in de kranten. Hier wel. [...] Wij gaan enorme tijden tegemoet'.³

Op 13 november 1918 gingen zo'n drieduizend communisten en anarchisten uit Amsterdam de straat op om ook in Nederland de revolutie te ontketenen. Voor de poorten van de Cavaleriekazerne in de Amsterdamse Sarphatistraat, waar zij zich hoopten te verbroederen met de soldaten, brak een schietpartij uit. Er vielen drie doden en enkele gewonden. Dat was voor verreweg de meeste Amsterdamse revolutionairen het einde van de droom van de socialistische revolutie. Ook de sociaaldemocraat Pieter Jelles Troelstra die enkele dagen daarvoor in het Tweede Kamergebouw had verkondigd dat de revolutie aanstaande was, krabbelde haastig terug: van geweld wilde hij niet weten en het woord 'staatsgreep' zou hij nooit hebben gebruikt.⁴ Van een revolutie zoals die een kleine twee weken eerder in Duits-

land was uitgebroken, zou in Nederland geen sprake zijn.

Lange tijd hebben historici enkel oog gehad voor het optreden van Troelstra tijdens de revolutiedagen van 1918. Als voorman van de Sociaal-Democratische Arbeiderspartij (SDAP) verklaarde hij op 11 november in Rotterdam en op 12 november in de Tweede Kamer dat het staatsgezag, in het licht van de aanstaande revolutie, maar beter aan de socialisten kon worden overgedragen. Hij had zich laten meeslepen door de revolutionaire stemming die was ontstaan naar aanleiding van de munitie op de Harskamp en de uitbraak van de Duitse revolutie. Op 17 november moest hij bekennen dat hij zich had vergist. Daarmee leek de revolutiepoging in Nederland te beginnen en eindigen in de Tweede Kamer. Dat leverde onder andere een zeer opmerkelijke passage op in de zesdelige *Geschiedenis van Amsterdam* (verschenen 1930-1933), waarin historicus Hajo Brugmans wél schreef over Troelstra's optreden in Rotterdam en Den Haag, maar niets vermeldde over de gebeurtenissen in (zijn studieobject) Amsterdam.⁵

De historici Ron Blom en Theunis Stelling leverden in hun proefschrift *Niet voor God en niet voor het Vaderland* in 2004 het tot op heden meest uitgebreide verslag van het Amsterdamse oproer.⁶ Voorts droeg Blom met verschillende artikelen over de novembergebeurtenissen bij aan

2 H. Roland Holst, *De strijdmiddelen der sociale revolutie* (z.p. z.j. [Amsterdam 1918]) 5.

3 De brief dateert van 2 november 1918. H. de Liagre Böhl, *Herman Gorter. Zijn politieke activiteiten van 1909 tot 1920 in de opkomende kommunistische beweging in Nederland* (Nijmegen 1973) 208.

4 H.J. Scheffer, *November 1918. Journaal van een revolutie die niet doorging* (Amsterdam 1968) 160.

5 H. Brugmans, *Geschiedenis van Amsterdam*, dl. 6 (herzien en bijgewerkt door I.J. Brugmans, Utrecht/Antwerpen 1972-1973, oorspr. 1930-1933) 291-308.

6 R. Blom en T. Stelling, *Niet voor God en niet voor het Vaderland. Linkse soldaten, matrozen en hun organisaties tijdens de mobilisatie van '14-'18* (Soesterberg 2004).

een kroniek over de Eerste Wereldoorlog.⁷ Het is echter zeer de vraag in hoeverre deze studies er in zijn geslaagd om ook buiten historische vakkringen de bredere publieke beeldvorming te beïnvloeden. In de collectieve herinnering aan de Nederlandse revolutiedagen van 1918 lijkt de ‘vergissing van Troelstra’ nog altijd dominant.⁸ Dat niet alleen bij het grote publiek maar ook onder historici nog steeds onduidelijkheid heerst over zelfs de algemene feiten van het oproer in Amsterdam, blijkt wel uit een recent verschenen artikel in het *Historisch Nieuwsblad* waarin historicus Koen Vossen de ‘vergissing van

Troelstra’ besprak. Slechts drie zinnen wijdde hij aan de schietpartij in Amsterdam. Daarin situeerde hij de gebeurtenissen niet alleen op een andere dag (12 in plaats van 13 november) maar bovendien op een andere plek, namelijk de Amsterdamse Mauritskade, achter de Cavalerie-kazerne.⁹

Recente overzichtswerken lijken nog altijd voor een groot deel gebaseerd te zijn op de oudere historiografie waarin Troelstra alle aandacht opeiste.¹⁰ De meest geciteerde studie is H.J. Scheffers ‘journaal van een revolutie die niet doorging’ (1968) die reeds in de inleiding van dit themanummer werd genoemd. Type-rend is dat Scheffer in zijn lijvige studie slechts anderhalve pagina wijdte aan de gebeurtenissen in Amsterdam. Meer nog, de toon waarop hij schrijft is onverbloemd kleinerend: ‘En de communisten? Deze gingen hun eigen weg, belegden vergadering op vergadering, deden nog revolutionairder dan Troelstra en speelden zowaar klaar dat er woensdagavond tijdens een optocht geschoten werd waarbij er enkele doden vielen.’¹¹ Scheffer had het bij het verkeerde eind: de ware revolutiedreiging ging niet uit van de gebeurtenissen in Den Haag, maar van de gebeurtenissen op straat, in de hoofdstad. De oproep die Troelstra in de Kamer deed, was gedoemd te mislukken. De zittende Kamerleden vormden niet het soort publiek dat gehoor zou geven aan dergelijke revolutionaire

7 R. Blom, ‘Revolutionaire dreiging aan het einde van de Eerste Wereldoorlog. Geheim agent Wooning in de soldaten- en arbeidersraad’ en ‘De revolutiepoging van Troelstra in november 1918. Over socialisten, rode militairen en soldatenraden’, in: L. Dorrestein, M. Kraaijestein, H. van der Linden en P. Pierik ed., *De Grote Oorlog – kroniek 1914-1918. Essays over de Eerste Wereldoorlog* 25 (Soesterberg 2012) resp. 13-20 en 119-136.

8 Zie onder meer recent verschenen artikelen op populaire geschiedeniswebsites waarin alle aandacht uitgaat naar Troelstra’s handelen: M. Boere, ‘Troelstra trekt ten strijde voor de revolutie in Nederland’, http://www.isgeschiedenis.nl/toen/redevoering_van_troelstra/ (gepubliceerd 12 november 2016; geraadpleegd 14 april 2017); P. Vos, ‘Troelstra’s vergissing’, <http://www.historien.nl/troelstras-vergissing/> (gepubliceerd 12 november 2016, geraadpleegd 14 april 2017). Zie ook de column van Paul Aalbers op *The Post Online*: P. Aalbers, ‘Na de verkiezingen – Den Haag gaat over tot de orde van de dag: burgers bevoogden’, <http://politiek.tpo.nl/column/verkiezingen-haag-gaat-tot-orde-dag-burgers-bevoogden/> (gepubliceerd 20 maart 2017, geraadpleegd 14 april 2017). Zie ook een recent gesprek met historicus Willem Huiberts in *De Volkskrant*, 7 maart 2017 waarin de revolutiepoging van 1918 ‘de revolutiepoging van Troelstra’ is: <http://www.volkskrant.nl/wetenschap/historicus-in-nederland-was-amper-revolutionair-fascisme~a4470870/> (geraadpleegd 14 april 2017). Zie ook het televisieprogramma *Andere Tijden* dat in 2005 een aflevering wijdde aan de gebeurtenissen van november 1918 waarin alle aandacht uitging naar Troelstra; hoewel het proefschrift van Blom en Stelling ex-

plicit werd genoemd, bleef het oproer in Amsterdam onbesproken. *Andere Tijden*, ‘Troelstra’s tragedie’, 2005, 29 minuten.

9 K. Vossen, ‘Troelstra’s vergissing’, *Historisch Nieuwsblad* 10 (2015) pp. 20-27.

10 Zie o.m. P. Moeyes, *Buiten schot. Nederland tijdens de Eerste Wereldoorlog, 1914-1918* (herziene en uitgebreide druk, Amsterdam 2014) 403-404.

11 Scheffer, *November 1918*, 153-154.

wensen. Dat de regering uit zichzelf zou besluiten de macht aan de socialisten over te dragen was hoogst onwaarschijnlijk.

Wij weten nu dat de revolutiepoging van Amsterdamse communisten zonder succes zou blijven, maar op het moment dat de demonstranten in de Sarphatistraat werden beschoten, was de uitkomst van die avond nog allerminst zeker. Het is niet ondenkbaar dat de schietpartij juist de sympathie en steun had kunnen winnen van de omvangrijke Amsterdamse arbeidersklasse – om zo aanleiding te vormen voor een breed gedragen revolutionaire beweging. Amsterdam was niet alleen de hoofdstad van het land, maar ook van de arbeidersbeweging. De stad vormde het centrum van het Nederlands communisme en een broedplaats van het revolutionair socialisme. Wat het oproer bovendien bijzonder maakt, is dat de leiding van de communistische partij, vertegenwoordigd in partijleider David Wijnkoop en de communistische dichteres Henriette Roland Holst, zelf direct bij de gebeurtenissen betrokken was. De revolutionair-socialisten die op 13 november 1918 de straat op gingen, zo weten we uit hun overgeleverde herinneringen, voelden zich onderdeel van niet zomaar een zoveelste optocht, maar van een gebeurtenis waarmee zij hoopten een heuse revolutie in te leiden. De aandacht die nog altijd voor Troelstra's optreden uitgaat, doet geen recht aan het historisch gewicht van deze factoren.

Dat het oproer in Amsterdam onder historici lange tijd onopgemerkt is gebleven, is voor een deel het resultaat van de manier waarop de communisten zelf met het oproer zijn omgegaan. Herdenken is een centrale activiteit in de socialistische

partijcultuur, maar de revolutiepoging van november 1918 zou een uitzondering op de regel vormen: het oproer in Amsterdam en de slachtoffers die daarbij vielen, werden verzwegen en vergeten. Dat de revolutiepoging mislukte, is op zichzelf geen reden om de gebeurtenissen niet te herdenken. Juist niet, zo liet historicus Dennis Bos zien in zijn vuistdikke studie naar de herinnering aan de Parijse Commune van 1871: juist op de momenten waarop socialisten er niet in slaagden het retorisch geweld om te zetten in de gedroomde wereldrevolutie, speelden mythische herinneringen aan kortstondige successen of spectaculaire mislukkingen een belangrijke rol. De *mythe* van de Commune zou invloedrijker blijken dan de eigenlijke, historische gebeurtenis.¹²

Die Commune van Parijs vormde één van de wapenfeiten uit vervlogen dagen die ook door Nederlandse revolutionairen jaarlijks werden herdacht. Gemeenschappelijke herdenkingsrituelen werden door de partij aangegrepen om nieuwe moed op te doen, moed die noodzakelijk werd geacht voor het voortzetten van de revolutionaire strijd. Niet voor niets werd met de herdenking van de Russische Oktoberrevolutie al na één jaar begonnen, in november 1918 – er zou daarna geen jaar worden overgeslagen.

Eveneens onderdeel van de communistische partijcultuur was het herdenken van gevallen heldenfiguren, die na hun dood de status van martelaar verwierven. Voorbeelden daarvan zijn de jaarlijkse herdenkingen van de in januari 1919 omgekomen leiders van de Duitse Communistische Partij (KPD) Karl Liebknecht en Rosa Luxemburg. Na zijn dood in januari

12 D. Bos, *Bloed en barricaden. De Parijse Commune herdacht* (Amsterdam 2014) 14-16.

1924 zou ook Vladimir Lenin ieder voorjaar worden herdacht tijdens de zogeheten Lenin-Liebknecht-Luxemburg herdenkingen. De doden kregen een centrale plaats in de communistische partijcultuur. De pro-bolsjewistische slachtoffers van de Russische Oktoberrevolutie werden ondergebracht in massagraven aan de rand van het Rode Plein, vlak achter het mausoleum van Lenin. De gevallen strijders van het communisme vormden zodoende letterlijk de achtergrond waartegen jaarlijks feestelijke optochten en herdenkingsplechtigheden zich voltrokken. Deze internationale herdenkingsdagen werden door Nederlandse communisten geadopteerd in eigen land, om hun verbondenheid met de internationale revolutionaire beweging te bestendigen.

Daarnaast besteedden Nederlandse communisten de nodige tijd en aandacht aan het viere van het eigen verleden. De communistische partij was trots op haar geschiedenis en voortdurend op zoek naar manieren om die trots vorm te geven. Zo veranderde de partijleiding van de Communistische Partij Holland (CPH) in 1924 plots de telling van de (vrijwel) jaarlijkse communistische partijcongressen om daarmee het vijftienjarig bestaan van de partij te vieren en tegelijkertijd met een beroep op anciënniteit de onaantastbaarheid van haar leiderschap te onderstrepen.¹³ Voorts was de communistische partij in de jaren twintig en dertig actief op zoek naar een positief beginpunt van de Nederlandse communistische beweging waaruit eenheid, strijdvaardigheid en traditie zou spreken. In het najaar van 1932

werd die vraag beantwoord met een heuse feestweek ter ere van het vijftientigjarig bestaan van het partijorgaan *De Tribune*. Die viering viel, toeval of niet, vrijwel naadloos samen met het vijftienjarig jubileum van de Oktoberrevolutie, zodat de viering van de Nederlandse communistische geschiedenis kon dienen als opmaat voor de viering van de successen van de internationale beweging.¹⁴

Dat het revolutionaire oproer van 13 november 1918 in Nederlandse communistische kring is vergeten en verzwegen, is hoogst opvallend, juist omdat het alle elementen bevatte waarnaar de communistische partij op zoek was. De partij was trots op haar eigen verleden, voortdurend op zoek naar nieuwe verhalen om die trots mee te voeden, en naar manieren om die trots te uiten. Bovendien was de partij (actief en expliciet) onderdeel van een internationale beweging die haar doden een centrale plaats toekende. Op 13 november 1918, kort nadat de Eerste Wereldoorlog was beëindigd, kwam alles samen: revolutionaire driften, internationale aspiraties, en de eerste bloedoffers van de Nederlandse communistische partij – de enige Nederlandse revolutionaire martelaren tot het Jordaanoproer van 1934. Alle bouwstenen voor een eigen herdenkingstraditie waren op dat moment aanwezig. En toch gebeurde het niet: de revolutiepoging van 1918 werd niet herdacht. Waarom spraken Nederlandse revolutionairen niet met dezelfde trots over hun Nederlandse martelaren als waarmee zij over buitenlandse revolutiepogingen spraken? Waarom leken zij er

13 W. Pelt, 'Congressen van SDP en CPN', in: C. Boet en M. Kropman ed., *Van bron tot boek. Apparaat voor de geschiedschrijving van het communisme in Nederland* (Amsterdam 1986) 174-176, aldaar 175 noot 4.

14 E.L. Oostenbrink, 'De Mythe van Deventer: Reflecties van de communistische beweging op het ontstaansverhaal' (ongepubliceerde Research Master scriptie, Universiteit Leiden 2016) 49-61.

voor te kiezen om het revolutionaire oproer liever te vergeten? Waarom heeft de Nederlandse communistische partij het laten gebeuren dat de revolutie niet werd herdacht?

In het zoeken naar een antwoord op deze vragen is het nodig om allereerst terug te gaan naar 13 november 1918 en de vraag te stellen wat er zich die avond precies in Amsterdam afspeelde. Vervolgens kan worden gekeken naar de herinnering aan die gebeurtenissen en de centrale vraag waarom Nederlandse communisten en socialisten de revolutiepoging van november 1918 liever verzwegen. Het bronmateriaal is eerst en vooral gezocht in de tussenoorlogse periode en bestaat uit een combinatie van eigentijdse krantenberichten (uit zowel 'burgerlijke' als socialistische en communistische bladen) en memoires van later datum. Interessant in het kader van dit themanummer is ook de vraag hoe de herinnering aan Amsterdam 1918 zich verhielt tot de herinnering aan de Russische Revolutie van 1917, niet om die connectie bij wijze van *wishful thinking* in het bronmateriaal te zoeken, maar omdat de revolutionair-socialisten destijds zélf voortdurend die vergelijking maakten.

De commune van Amsterdam

Op woensdagavond 13 november 1918 organiseerde het Amsterdamse Revolutionair Socialistisch Comité (RSC), een radicaal links samenwerkingsverband dat in april 1916 was opgericht, een bijeenkomst in de Amsterdamse Diamantbeurs. Omstreeks zeven uur in de avond gingen de zaaldeuren open en stroomden de gegadigden naar binnen. De stemming was op-

gewonden en de zaal zat barstensvol. De nieuwsgierigen voor wie in de zaal geen plaats meer was, wachtten buiten op het Weesperplein.

De bijeenkomst was bedoeld om de Amsterdamse arbeidersklasse tot actie aan te sporen. David Wijnkoop, op dat moment voorzitter van de Sociaal-Democratische Partij (SDP), riep de aanwezigen expliciet op om het bestuur van stad en land over te nemen.¹⁵ Het Amsterdamse proletariaat moest in opstand komen, staken, en overgaan tot het stichten van de 'Commune van Amsterdam'. Daarna zou de oprichting van een Nederlandse 'Federatieve Socialistische Republiek' volgen.¹⁶ Vergaderingen en demonstraties eerder die week hadden de revolutionairen goede hoop gegeven dat een socialistische machtsovername in Amsterdam binnen handbereik lag.¹⁷ De beoogde Commune van Amsterdam vormt een echo van de Commune van Petrograd ten tijden van de Oktoberrevolutie van 1917. De Nederlandse revolutionairen kwamen in beweging onder invloed van de gebeurtenissen uit Duitsland, maar werden bovendien al maanden gevoed door beelden uit revolutionair Rusland.

Het plan om daadwerkelijk de straat op te gaan ontstond nadat Wijnkoop meedeelde dat de secretaris van de kersverse Amsterdamse soldatenraad werd vastgehouden in de Oranje-Nassaukazerne.¹⁸ Zo'n drieduizend 'Wijnkopianen' trokken

¹⁵ *De Tribune*, 15 november 1918, 2.

¹⁶ G.J.M. van het Reve, *Mijn rode jaren. Herinneringen van een ex-bolsjewiek* (Utrecht 1967) 129.

¹⁷ 'Bloedoffer van het proletariaat van Amsterdam', *De Tribune*, 15 november 1918, 2.

¹⁸ *De Vrije Socialist*, 14 december 1918, 3.

De Cavaleriekazerne in de Sarphatistraat, gezien vanaf de Muiderpoort. Rechts de Plantage Muidergracht. Prentbriefkaart, ca. 1900.

Stadsarchief Amsterdam

na de vergadering door de brede, donkere Sarphatistraat.¹⁹ Circa vierhonderd soldaten en matrozen, uitgerust met wapens en rode vlaggen gingen voorop. Het tafereel herinnerde aan de Russische Revolutie. 'Zo moeten ze zich ook in Moskou gevoeld hebben tijdens de revolutie, zoals wij ons toen voelden,' blikte partijgenoot Dirk Schilp in de jaren zestig terug. Schilp herinnerde zich een gevoel van onoverwinnelijkheid. Terwijl de revolutionairen tien breed, schouder aan schouder door de stad liepen, zat 'de bourgeoisie [...] 'm te knijpen'.²⁰

19 Nationaal Archief (NA), Ministerie van Justitie, Collectie De Meijer 2.04.53.21, inv. 17, dagboek kapitein C.A. Woelderens, blad 53.

20 D. Schilp, *Dromen van de revolutie. Een verzwegen hoofdstuk uit de sociale beweging* (Amsterdam 1967) 103.

Op het moment dat de stoet de Cavaleriekazerne naderde, zagen demonstranten hoe de soldaten de ramen van de bovenverdiepingen openden en naar buiten keken. Vanuit de menigte werd hen toegevoegd dat zij naar beneden moesten komen om zich bij de revolutionaire demonstratie aan te sluiten.²¹ Toen zij dat niet deden trok het voorste gedeelte van de stoet verder. Achterblijvers verdrongen zich even later voor de gesloten hekken van de kazerne. Soldaten in de kazerne openden daarop het vuur.²² De destijds tweeëntwintigjarige revolutionair en schrijver Maurits Dekker bevond zich in de menigte toen het schieten begon. Hij herinnert zich in zijn autobiografie *Am-*

21 M. Dekker, *Amsterdam bij gaslicht* (Amsterdam 1949) 142.

22 *De Tribune*, 15 november 1918, 2.

sterdam bij gaslicht (1949) hoe plotseling het licht in de poort van de kazerne uitging en hoe hij 'dadelijk daarop een rij vuurstralen zag en kogels hoorde fluiten'. Er werd gegild en een deel van de demonstranten vluchtte de binnenstad in. Anderen, waaronder Dekker, wierpen zich op de grond. Het fluiten van de kogels hield aan. Het was de eerste en enige keer in zijn leven dat hij dit 'venijnige' geluid hoorde, schreef Dekker, 'maar het was meer dan voldoende'.²³ Trillend en bevend vond hij na afloop van de schietpartij zijn weg naar de Plantage Middenlaan.

Bij het uitbreken van de schietpartij bij de Cavaleriekazerne bevond het voorste gedeelte van de stoet onder leiding van Wijnkoop en Roland Holst zich zo'n vijfhonderd meter verderop in de Sarphatistraat, ter hoogte van de Oranje-Nassaukazerne. De militairen aldaar waren gewaarschuwd zodat de aanzienlijk uitgedunde stoet geconfronteerd werd met een wacht van twintig gewapende soldaten en onbereden marechaussees die dwars over de weg, met het geweer aan de schouder, de doorgang verhinderden. 'Nu is het net als in Rusland,' zou Roland Holst instinctief hebben gedacht.²⁴ Zij zag de gelijkenis met de Bloedige Zondag van 1905 in Sint Petersburg. Ook Wijnkoop zag de gelijkenis met de situatie in Rusland toen de kozakken van de tsaar op 22 januari 1905 op de beruchte Bloedige Zondag in Petersburg het vuur openden op ongewapende arbeiders die de tsaar een petitie wilden aanbieden.²⁵ Bijna was ook 13 november in een 'czaristisch bloedbad' geëindigd, verkondigde hij achteraf.²⁶

23 Dekker, *Amsterdam bij gaslicht*, 142.

24 H. Roland Holst, *Het vuur brandde voort: levensherinneringen* (Amsterdam 1946) 179.

25 *De Tribune*, 11 december 1918, 1.

26 *De Tribune*, 18 november 1918, 2.

De soldaten die bij de Oranje-Nassaukazerne stonden opgesteld zouden bevel hebben gekregen om bij de minste ordeverstoring met scherp te schieten. Wijnkoop deelde een inspecteur van de politie mede dat zij slechts langs de kazerne naar het Beursplein wensten te gaan. Daarop trok de wacht zich terug tot voor de ingang van de kazerne. Aangekomen op het Beursplein werd Wijnkoop opgetild voor zijn slotrede. Hij sprak over de slachtoffers die waren gevallen en vroeg wat het antwoord van de revolutionairen zou zijn. 'Een gehuil van staken, staken, dreunde daarop door de lucht.'²⁷ Wijnkoop herhaalde zijn oproep om de volgende dag massaal tot staken over te gaan en arbeiders- en soldatenraden te stichten. Een van de aanwezige soldaten sprak de massa toe en riep dat na wat er die dag gebeurd was, 'morgen de revolutie moest komen'.²⁸

Dodelijke slachtoffers

Maar de revolutie kwam niet. Op donderdagochtend 14 november verzamelden zich nog geen honderd mensen op het Damrak. De gewelddaden van de voorgaande avond hadden het revolutionaire vuur onder het Amsterdamse proletariaat gedoofd. De beschieting in de Sarphatistraat had veel indruk gemaakt, herinnerde Dirk Schilp zich. 'We hadden de situatie overschat. Het lukte niet meer.'²⁹

Drie revolutionairen waren op 13 november overleden, een vierde overleed enkele dagen later aan zijn verwondingen. Twee van hen zijn in de herinnering aan

27 *De Tribune*, 15 november 1918, 2.

28 Ibidem.

29 Schilp, *Dromen van de revolutie*, 104.

het oproer van 13 november een eigen leven gaan leiden. Het betreft de zeventienjarige Johannes van Putten en de achttwintigjarige Albertus Johannes Schrikker. Van Putten woonde nog bij zijn ouders op de Lijnbaansgracht en werkte op de afdeling expeditie van het Amsterdamse stadhuis. Hij zou die bewuste woensdagavond tegen zijn moeder hebben gezegd dat hij een boek ging halen uit de bibliotheek. De volgende dag werd zijn lichaam door zijn moeder in het Binnengasthuis geïdentificeerd. Fraai kan de aanblik niet zijn geweest: Van Putten was in zijn hoofd getroffen. Dirk Schilp zou naast hem hebben gelopen toen Van Putten bij een van de eerste salvo's dodelijk werd getroffen. De volgende dag liet hij Wijnkoop de pet van de zeventienjarige zien. Het scheen geen enkele indruk te maken. 'Maar wat doe je gek?', zou Wijnkoop gezegd hebben, 'dacht je dat er een revolutie gemaakt kon worden zonder bloed en tranen? Ijskoud was-ie'.³⁰ Ook Maurits Dekker herinnerde zich dat hij op de avond van 13 november de pet van Van Putten had gezien. Onder het licht van een lantaarn op de brug bij de Plantage Middenlaan liet een man hem iets zien: 'een licht-bruine slappe hoed, in de gleuf waarvan een grijs-rose stukje vislever, zo groot als een walnoot lag'.³¹ Het was een stuk van de hersens van mijn vriend, had de man verklaard. Daarop had Dekker het op een lopen gezet.

Op donderdag 20 november 1918 overleed Albertus Johannes Schrikker.³² Op de avond van 13 november liep hij met zijn verloofde mee in de demonstratie in de

Sarphatistraat toen voor de Cavalerie-kazerne het schieten begon. Schrikker werd drie maal door kogels geraakt. Zijn verloofde liep op dat moment naast hem en werd in haar been geraakt. Een partijgenoot herinnerde zich het tragische tafereel van de jonge geliefden die in elkaars armen verstrengeld op dezelfde brancard naar het Binnengasthuis werden vervoerd, 'geknakt als bloemen [...] samen dorstend naar vrijheid en zonnelicht'. Schrikker zou zijn geliefde onderweg diep in de ogen hebben gekeken en haar gezegd hebben: 'Zoo is het goed, hé Tine?'³³

Het beeld van Schrikker die op de avond van 13 november in de armen van zijn verloofde op één brancard van het revolutionaire front werd weggedragen, had een krachtige romantische symboliek. Hier beleefden twee jonge geliefden een laatste moment van intimiteit voordat zij voorgoed van elkaar werden gescheiden. In een herdenkingsartikel in *De Tribune* werd Schrikker herinnerd als een romanticus en overtuigd pacifist, net als zijn verloofde. Op maandag 25 november, omstreeks half drie in de middag en onder het toeziend oog van een honderdtal aanwezigen, werd de lijkstaf van Schrikker neergelaten in een graf op begraafplaats Zorgvlied aan de Amstel.

Ontkenning en zelfspot

Henriette Roland Holst zou later met schuldgevoelens terugdenken aan de avond van 13 november. Kort na de Tweede Wereldoorlog beschreef ze in haar 'levensherinneringen' hoe zij op donderdagochtend 14 november 1918 in het ziekenhuis

³⁰ Ibidem, 104-105.

³¹ Dekker, *Amsterdam bij gaslicht*, 143-144.

³² *De Tribune*, 25 november 1918, 2; *Algemeen Handelsblad*, 26 november 1918, 7.

³³ *De Tribune*, 3 december 1918, 2.

Petrograd (Sint Petersburg), 4 juli 1917. Troepen van de Voorlopige Regering nemen demonstranten met machinegeweren onder vuur.

Fotograaf: Viktor Bulla (1883-1938) Wikimedia Commons

bij Schrikker en diens verloofde was langsgedaan.³⁴ Zijn dood had indruk op haar gemaakt, juist omdat hij bekend stond als een principieel tegenstander van alle geweld.³⁵ Maar indrukwekkender nog was het persoonlijke leed dat zij in het ziekenhuis aanschouwde, de jonge geliefden die al zo vroeg van elkaar gescheiden werden: 'Zij was verpleegster en verweet mij niets, maar het zelfverwijt in mijn hart was bitter'.³⁶

Van schuldgevoel of twijfel liet Roland Holst kort na de mislukte revolutiepoging in november 1918 nog niets merken. In *De Voorbode*, het orgaan van de Revolutionair

Socialistische Vrouwenbond, benadrukte zij liever hoe zij op 13 november een on-eindige verwachting had gezien in de ogen van het Amsterdamse proletariaat, 'een heerlijk ontwaken van menselijke fierheid en vrijheidsbegeerte'. Wat het Amsterdamse proletariaat in de tweede week van november had doorgemaakt, zou een profetische droom geweest zijn. Die droom was weliswaar van korte duur geweest, maar, schreef Roland Holst, zij stonden nog altijd aan het begin van een revolutionair tijdperk. Het was zaak niet achterom te kijken, maar vooruit, want 'voor ons liggen de groote dagen van strijd!'³⁷ De hoop op een succesvolle revolutie mocht niet verloren gaan.

Dergelijke uitspraken kwamen in de

³⁴ Roland Holst, *Het vuur brandde voort*, 179.

³⁵ H. Roland Holst, *Kapitaal en arbeid in Nederland: bijdrage tot de economische geschiedenis der 19^e eeuw* (Rotterdam 1932, 4^e herziene dr., oorspr. Amsterdam 1902) 221.

³⁶ Roland Holst, *Het vuur brandde voort*, 179.

³⁷ Citaat ontleend aan: *De Tribune*, 9 december 1918, 1.

dagen na 13 november veelvuldig voor in de kolommen van communistische periodieken.³⁸ Waar in die berichten precies de grens ligt tussen oprecht gevoelde overtuiging of een rationele poging om de werkelijkheid gunstiger voor te stellen dan zij was, is moeilijk uit te maken. Anthoon Koejemans, Eerste Kamerlid voor de Communistische Partij Nederland na de Tweede Wereldoorlog, schreef in de jaren zestig dat het nog zeer de vraag was of Wijnkoop in de dichterbijke visioenen van Roland Holst had geloofd, al zou het 'grote ogenblik' hem zeker hebben aangegrepen.³⁹ Begin jaren dertig liet Wijnkoop zich in een interview met journalist P.H. Ritter jr. ontvallen dat Nederland in 1918 simpelweg nog niet aan een revolutie toe was. De communistische partij zag zich geconfronteerd met een massa 'die reeds wilde, en kon willen', maar die in de partij geen leiderschap vond om hen de weg te wijzen.⁴⁰

Nog verder ging CPH-partijbestuurslid Willem van Ravesteyn. Zowel in Kamerdebatten als in *De Tribune* verkondigde hij stellig: 'Hier is nooit sprake geweest van iets dat op een revolutionaire beweging leek. Dat is 'n legende'.⁴¹ Voor revolutie had men wapens en mannen nodig, en die waren hier niet, stelde Van Ravesteyn. Na de Tweede Wereldoorlog zou hij de novembergebeurtenissen van 1918 in zijn autobiografische ontstaansgeschiedenis van het communisme in Nederland typeren als 'een groote "comedy of errors"'.⁴²

38 Zie ook: *Opwaarts. Christen-socialistisch weekblad*, 29 november 1918, 1.

39 A.J. Koejemans, *David Wijnkoop, Een mens in de strijd voor het socialisme* (Amsterdam 1967) 173.

40 P.H. Ritter jr., *Over Wijnkoop* (Baarn 1934) 18.

41 *De Tribune*, 4 maart 1922, 2.

42 W. van Ravesteyn, *De wording van het communisme in Nederland 1907-1925* (Amsterdam 1948) 186.

Wellicht schepte de Tweede Wereldoorlog de afstand die nodig was om openlijk relativerend te schrijven over de revolutionaire droom. In de jaren twintig en dertig was de revolutie nog voorstelbaar en voor het toegeven van schaamte of twijfel geen plaats. In 1967 liet de 'ex-bolsjewiek' Gerard J.M. van het Reve, die in de decennia voor de oorlog als journalist, literator en propagandist een voorname rol speelde in de Nederlandse communistische beweging, zich bijzonder openhartig uit over de zelfspot en relativering die in de vooroorlogse periode nodig zouden zijn geweest om de discrepantie tussen de gedroomde socialistische omwenteling en de weerbarstige werkelijkheid draaglijk te maken. De droom van een proletarische revolutie werd vanuit het buitenland gevoed, maar vereiste tegelijkertijd een nuchtere houding ten aanzien van het revolutionaire falen in Nederland. Relativering en zelfspot waren voor Nederlandse revolutionairen absolute vereisten, schreef Van het Reve in zijn herinneringen:

De spanning waaronder wij leefden en moesten werken en die voortdurend werd versterkt door de tegenstelling tussen onze droom van een revolutie, die op wereldschaal onze communistische idealen moest verwezenlijken, en de nuchtere werkelijkheid van de verhoudingen in Nederland, deze spanning was alleen maar draaglijk te maken door zelfspot. Het was ook geen kleinigheid: de 'wereldrevolutie' grijpbaar dichtbij te weten en tegelijkertijd te moeten ervaren en erkennen dat ze mogelijk nog wel in een ver verwijderde toekomst zou kunnen liggen! ...⁴³

43 Van het Reve, *Mijn rode jaren*, 117-118, 144.

Barricadegevechten in Berlijn tijdens de zogeheten Spartacusopstand, in de tweede week van januari 1919. Rollen krantenpapier en stapels edities van het SPD-blad *Vorwärts* werden door Spartacisten gebruikt om barricaden op te werpen. Oorspronkelijk uitgegeven in *Illustrierte Zeitung*, Verlag J.J. Weber te Leipzig.

Wikimedia Commons

In de eerste weken na 13 november 1918 probeerden de communistische publicaties vergeefs de moed en hoop op een revolutie op Nederlandse bodem in stand te houden. Hoe verder de gebeurtenissen van die avond in het verleden kwamen te liggen, hoe troebeler de herinnering werd. Hoop maakte plaats voor zelfspot, of ontkenning. Toen *De Tribune* in mei 1925 groots uitpakte met de viering van 'vijfentwintig jaar revolutionaire strijd', werden de Amsterdamse woelingen in november 1918 slechts in verholen termen aangeduid als 'de terugslag'. De tijd voor revolutie

was nog niet gekomen, meer hoefde over de gebeurtenissen in de Sarphatistraat niet te worden gezegd.⁴⁴

Slechts bij hoge uitzondering herinnerde *De Tribune* aan de gebeurtenissen van 13 november 1918, zoals op 9 juni 1932, in een klein berichtje dat was geschreven door Maurits Dekker, op wie de schietpartij bij de Cavaleriekazerne zo'n grote indruk had gemaakt. Hij deed de gebeurtenissen in het kort nog eens uit te doeken, waarbij de dood van Jan van Putten niet mocht ontbreken. 'Eén arbeider werd door het hoofd geschoten en zijn

⁴⁴ *De Tribune*, 23 mei 1925, 1-2.

warme, weeke hersenmassa bespatte het gelaat van zijn kameraden,' schreef hij.⁴⁵ De naam en identiteit van het slachtoffer schenen er op dat moment al niet meer toe te doen; Van Putten werd geanonimiseerd tot 'een arbeider'. Het was Dekker er hoogstwaarschijnlijk om te doen zijn lezers simpelweg invoelbaar te maken wat de betrokkenen die avond hadden moeten doorstaan. Er was een arbeider door het hoofd geschoten, daarin was de betekenis van die avond voldoende vervat: de arbeidersklasse werd nog altijd met harde hand onderdrukt door de heersende klassen.

'Lord drol' en het glaasje water: ridiculisering van de revolutie

De contrarevolutionaire burgerwachten en Bijzondere Vrijwillige Landstorm (BVL) die in november 1918 werden opgericht als antwoord op de revolutiedreiging deden wat zij konden om het revolutionair gevaar groter voor te stellen dan het in werkelijkheid was. In periodieken als *Het Landstormblad* schilderden zij de communisten af als wilde horden die probeerden stad en land in brand te zetten. Daartegenover stond het zelfbeeld van de BVL en burgerwachten als heldhaftige beschermheren van de goede orde.⁴⁶ Sociaaldemocratische schrijvers en tekenaars kozen voor een geheel andere strategie: zij verkleinden de revolutiepoging tot een nietszeggende en lachwekkende schijnvertoning. In plaats van de revolutionaire strijd verder te verharderen en geweld met

(retorisch) geweld te beantwoorden, werd de strijd in zijn geheel ondermijnd en onschadelijk verklaard. In dat opzicht was het ridiculiseren van de revolutiepoging een nog krachtiger daad dan het met fysiek geweld neerslaan van die revolutie. Verslaggevers van sociaaldemocratisch dagblad *Het Volk* verdraaiden de verhalen over het oproer zo dat het leek alsof de Nederlandse revolutionaire beweging niet écht revolutionair was. Daarmee raakte de sociaaldemocratische ridiculisering van de revolutie aan de kern van de communistische beweging.

Al op 13 november 1918 opende de sociaaldemocratische pers het vuur op de revolutionair-socialisten met een ooggetuigenverslag in *Het Volk*, het landelijk orgaan van de SDAP. Wijnkoop zou van de schietpartij in de Sarphatistraat zo overstuur zijn geraakt dat hij bij diverse huizen zou hebben aangebeld om naar een glaasje water te vragen, om te bekomen van de schrik. 'Wijnkoop kreeg het uiterst benauwd en deed zeer zenuwachtig. Hij vroeg om een glas water.'⁴⁷ Het was een ogenschijnlijk onschuldige opmerking, maar het 'glaasje water van Wijnkoop' werd beeldbepalend voor de manier waarop sociaaldemocraten zich de revolutiepoging van 1918 herinnerden. Het verhaal bood een krachtig beeld waarmee Wijnkoop politiek ongeloofwaardig kon worden gemaakt. Het glaasje water zou bewijzen dat de Nederlandse revolutionairen niet uit het juiste hout gesneden waren. Zij verstonden de kunst van het vergaderen en demonstreren, maar zodra zij met geweld werden geconfronteerd, stortten ze hopeloos in elkaar.

Precies een jaar na het oproer haalde de redactie van *Het Volk* het verhaal van

⁴⁵ *De Tribune*, 9 juni 1932, 4.

⁴⁶ W.F.J. Linmans, 'Het 'dikke buiken-bataljon'. De verbeelding van de (contra)revolutie in Nederland', *Militaire Spectator* 185,2 (2016) 52-64.

⁴⁷ *Het Volk*, 14 november 1918, 8.

het glaasje water opnieuw uit de kast zodat het in grote delen van het land opnieuw als een lopend vuurtje de ronde deed in landelijke en regionale couranten.⁴⁸ *De Notenkraaker* stond op zondag 22 november 1919 zelfs geheel in het teken van 'het glaasje water'. Groot op de omslag van het nummer prijkt de figuur van Wijnkoop, zwaaiend met een SDP-vaandel, roepende 'Is mijn glaasje water daar? Dan naar de barricade!' Achter hem loopt de klassieke stereotype van de anarchist, herkenbaar aan zijn zwarte gepunte hoed, met op een rond dienblad een karafje water, een leeg glas, en een flesje Hoffmandruppels – een medicinaal wonderdrankje met een sterke kalmerende werking. Alle voorzorgsmaatregelen waren genomen voor het *moment suprême*, waarop Wijnkoop zou bezwijken. Waar gebeurd of niet, tekenaars en politici zouden deze episode niet licht vergeten. Nog in 1929 werd Wijnkoop in de Tweede Kamer herinnerd aan zijn glaasje water.⁴⁹

Tot de Tweede Wereldoorlog beperkte de ridiculisering van het revolutionair oproer zich tot de anekdote van het glaasje water van Wijnkoop. Ruim veertig jaar na dato koos de Amsterdamse sociaaldemocraat Meijer Sluijser een ander verhaal uit de gebeurtenissen van 13 november 1918: dat van de dood van Dick Schrikker. Ook Sluijser koos er als fervent antifascist en anticommunist voor om het revolutionaire oproer belachelijk te maken. Sociaaldemocratische journalisten vonden in de jaren twintig en dertig in het glaasje water van Wijnkoop een helder en duidelijke

Cartoonist Leo Jordaan vereeuwigde David Wijnkoop op de omslag van *De Notenkraaker*.
De Notenkraaker, 22 november 1919, 1

lijk symbool van het revolutionaire falen. Sluijser koos op zijn beurt voor een meer literaire en gelaagde, en daardoor venijnigere vorm van kritiek in het deels autobiografische *Er groeit gras in de Weesperstraat* (1962). De figuur van Dick Schrikker luistert daarin naar de naam Dirk van Heusden. Zijn bijnaam is 'lord drol' – tevens de titel van het hoofdstuk. Van Heusden is eerste assistent van een Amsterdamse schillenboer en een romanticus die net als Schrikker droomde van de revolutie, graag gedichten schreef en schilderde. Maar Van Heusden was ook een fantast die zich elke week opnieuw verbeeldde dat hij een of andere ongeneeslijke ziekte had.

Dirk van Heusdens 'glorierijke uur' kwam zogenaamd in het najaar van 1917, toen hij verzeild raakte in een opstootje op het Beursplein. Een paar duizend schreeuwende en tierende mensen had-

48 Zie bijvoorbeeld: *De Tijd*, 19 november 1919, 2; *Haagsche courant*, 19 november 1919, 5; *Eindhovens dagblad*, 19 november 1919, 2; *Provinciale Drentsche en Asser courant*, 20 november 1919, 1.

49 Handelingen Tweede Kamer, 1929-1930, 26 november 1929, 630.

den zich op het plein verzameld. Een man hield er een redevoering die niemand verstond. De chaos leek nergens op uit te draaien. Van Heusden voelde dat hij iets moest doen, wilde deze vormeloze massa nog een revolutie ontketen. Sluijser beschrijft hoe zijn hoofdpersoon bezeten door revolutie-romantiek in beweging kwam. Van Heusden griste een pet van het hoofd van een man naast hem, dook tussen de menigte en stond enkele tellen later naast de spreker op het bordes van de Beurs. Vanaf het bordes riep hij de menigte toe:

Kameraden, zoëven heeft de getergde volksmenigte de Oranje-Nassaukazerne bestormd. De troepen hebben geweigerd op het volk te schieten. Toen hebben de liefdezusters hun geweren op het volk gericht en hier... hier... heb ik de pet van een arbeider, die een kogel in het hoofd heeft gekregen. Hier kunt u het zelf zien, de hersens van de kameraad, de bloedige hersens liggen er nog in.⁵⁰

Daarop zette de massa zich in beweging, van zins om het politiebureau in de Warmoestraat te bestormen. Daar werden de revolutionairen van twee kanten door marchaussees bestormd. Er werd geschoten en Van Heusden hield zich op in een portiek. Lijkbleek vertelde hij een van zijn kameraden: 'Ik ben dodelijk getroffen. Een schot dwars door mijn rechterlong. [...] Geen dokter. De enige die ik wil zien voordat ik voorgoed de ogen sluit, is Eva. In haar armen wil ik de laatste adem uitblazen. Voor de zaak der vrijheid'. Maar op wat moddervlekken na was Van Heusdens ribfluwelen jasje schoon en zijn lichaam ongeschonden. Toen drong het

tot Van Heusdens beste kameraad door dat van een revolutie helemaal geen sprake was geweest. Het was Dirk allemaal om Eva te doen geweest. Van Heusden werd door zijn beste kameraad ter plekke afgetuigd. Hij ranselde er lustig op los terwijl zijn stem oversloeg van verdriet en teleurstelling: 'Jij wil... sterven... sterven in Eva's armen? Jij... Lord Drol... vuile stinkende drol'.⁵¹ Zo bezien is Dirk van Heusdens bijnaam, 'lord drol', misschien wel de meest venijnige kritiek op de herinnering aan 13 november 1918: de romantische voorstelling van de gebeurtenissen was aangrijpend en bewonderenswaardig, maar het bleef een perverse weergave van een nutteloze exercitie. Decennia later en met terugwerkende kracht holde Sluijser op die manier, wellicht als antwoord op Dekkers *Gaslicht*, de revolutie-romantiek volledig uit.

Conclusie: in de schaduw van de Russische Revolutie

Dat de mislukte revolutiepoging van 1918 niet of nauwelijks is herdacht, is geen uniek verschijnsel. Een vergelijking met volksoproeren uit vroeger tijden leert dat de Nederlandse revolutiepoging van 1918 geen uitzondering was: ook het Palingoproer van 1886, het Aardappeloproer van 1917 en het Jordaanoproer van 1934 lijken nooit actief te zijn herdacht. Het Palingoproer werd in latere jaren in de socialistische dagbladen *Het Volk* en *Recht voor Allen* sporadisch vermeld. Zo memoreerde de voorpagina van *Recht voor Allen* in 1890, vier jaar na de onlusten in de Amsterdamse Jordaan, hoe de Lindengracht op 26 juli 1886 was 'roodgeverfd' van het

⁵⁰ Ibidem, 166-167.

⁵¹ Ibidem, 168.

arbeidersbloed. Het sociaaldemocratisch dagblad riep haar lezers expliciet op om de slachtoffers van het oproer te herinneren. Toch ging het daarbij niet uitsluitend over het Palingoproer. Het ging over iets groters, namelijk het onrecht dat de arbeiders al generaties lang werd aangedaan. De herinnering aan al die slachtoffers moest ieder jaar opnieuw worden opgewekt, totdat de arbeidende klasse in opstand zou komen:

En daarom arbeiders, wat er ook gebeure, laat ons de herinnering aan de misdaden der bourgeoisie versch in 't geheugen bewaren, iedere gelegenheid aangrijpende er op terug te komen en daarom gedenken wij heden: de 25 vermoorde volkskinderen van het palingoproer.⁵²

Het had dezelfde algemene strekking als het herdenkingsartikeltje over 1918 van Dekker in *De Tribune* uit 1932.

De direct betrokkenen, waaronder Maurits Dekker en Dirk Schilp, zijn de gebeurtenissen van 13 november 1918 nooit vergeten. Dekker zou zijn herinneringen aan de mislukte revolutiepoging zelfs nog verschillende malen een rol laten spelen in enkele van zijn romans.⁵³ Evengoed kreeg de herinnering aan het oproer van 13 november 1918 geen gestalte in de vorm van een gemeenschappelijke of een door de partij geregleerde herdenkingstraditie. Of en hoe de herinnering aan de revolutiedagen van 1918 door de tijd wezenlijk veranderde, laat zich op basis van het schaarse bronnenmateriaal moeilijk beantwoorden.

Hoe moeten we nu verklaren dat het oproer niet tot een communistische herinneringstraditie heeft geleid? Op de eerste plaats is het herdenken van een mislukte revolutie op zichzelf een weinig aantrekkelijke bezigheid, zeker als die herdenking tot ridiculisering, spot en hoon van politieke tegenstanders zou kunnen leiden. De satirische berichten over Wijnkoop met glaasjes water lijken in de ogen van de hedendaagse lezer tamelijk onschuldig, maar waren voor communisten destijds een gevreesde aanval.

Daar zou je tegenin kunnen brengen dat de slachtoffers van 13 november met hetzelfde gemak verheven konden worden tot martelaren van het revolutionaire doel. Mannen als Schrikker en Van Putten zouden dan jaarlijks gepresenteerd kunnen worden als gevallen helden in wier naam de revolutionaire strijd moest worden voortgezet; de ware revolutie zou nog in het verschiet liggen en nu meer dan ooit ieders volledige inzet vergen. Precies dat gebeurde met de leiders van de Duitse communistische partij Karl Liebknecht en Rosa Luxemburg die na hun dood in januari 1919 als voorbeeldfiguren voortleefden in revolutionaire kringen – ook in Nederland. Hoewel Schrikker, Van Putten en de overige slachtoffers daags na de revolutiepoging in *De Tribune* tot 'de eerste martelaren der revolutionaire beweging in Nederland' werden verheven,⁵⁴ bleek dat niet voldoende om hun namen in het collectieve revolutionaire bewustzijn te verankeren.

De belangrijkste verklarende factor voor het wegzakken van de herinnering aan de Nederlandse revolutiepoging is niet zozeer ideologisch, maar bijzonder

⁵² *Recht voor allen*, 28 juli 1890, 1-2.

⁵³ Zie: M. Dekker, *Amsterdam. Roman* (Amsterdam 1931); M. Dekker, *Brood: een revolutie-roman* (Amsterdam 1932).

⁵⁴ 'De eerste martelaren der revolutie in Nederland', *De Tribune*, 19 november 1918, 1.

praktisch van aard. Een eventuele herdenking van het Amsterdamse oproer zou overschaduwd worden door de jaarlijkse herdenking van de Russische Revolutie. De Oktoberrevolutie en de herdenkings-traditie die zich rond 7 november ontwikkelde, onttrokken het Amsterdamse oproer aan het oog. Binnen korte tijd groeide de herdenking van de Oktoberrevolutie uit tot de belangrijkste datum op de communistische jaarkalender.⁵⁵ De viering van de Oktoberrevolutie had het karakter van een feestelijke manifestatie met tal van bijeenkomsten en vergaderingen in alle delen van het land, met veelal prominente sprekers.⁵⁶ Zij spraken bemoedigende woorden over successen en drukten de aanwezige toehoorders op het hart dat ook zij het Russische voorbeeld moesten volgen. Daarin was klaarblijkelijk geen ruimte voor het herdenken van een eigen mislukte revolutiepoging.

Toch moest ook deze traditie groeien. Uit de berichtgeving in *De Tribune* blijkt in elk geval dat lang niet alle herdenkingsvergaderingen direct een succes waren.⁵⁷ Zo berichtte Alexander Wins in november 1920 dat de openbare vergadering ten gelegenheid van de derde verjaardag van de Russische Revolutie op een zeer matige opkomst kon rekenen. 'De arbeiders van

Amsterdam hebben weer geen gelegenheid voorbij laten gaan om te toonen dat zij het meest achterlijke deel van het West-Europeesche proletariaat vormen,' schreef Wins verongelijkt. Een deel van de schuld lag niet bij de arbeiders maar bij de organisatie zelf, die vergat voor de vergadering te adverteren: 'Gelijk men ons meedeelde heeft men 't bestuur met alle strooibiljetten laten zitten.'⁵⁸ Ook volgende herdenkingsbijeenkomsten en -vergaderingen waren niet onverdeeld succesvol.⁵⁹ Maar was Alexander Wins in 1920 nog hevig teleurgesteld in de herdenking van de Oktoberrevolutie, in 1922 kon hij met trots verslag doen van een drukbezochte herdenkingsvergadering in Amsterdam:

Ondanks de regen, die de straten voor slecht beschoeide proletariërs schier onbegaanbaar maakte, was de trouwe gader, de kern der revolutionaire arbeidersbeweging opgekomen en vulde de beide zalen van 'Bellevue'. Om 8 uur was

⁵⁸ *De Tribune*, 10 november 1920, 2.

⁵⁹ Zo was een Rotterdamse vergadering onder aanvoering van Henriette Roland Holst een jaar later slecht bezocht, 'wat te meer jammer is omdat onze partijgenoot in een prachtige rede de betekenis der Russische revolutie uiteen zette'. (*De Tribune*, 12 november 1921, 2.) Een ander voorbeeld is een herdenkingsbijeenkomst in Delft in 1922, waarover een *Tribune*-redacteur schreef: 'beoordeeld naar de maatstaf van de enorme historische gebeurtenis die we herdachten was de opkomst gering'. (*De Tribune*, 11 november 1922, 2.) Op 7 november 1924 stond de voorpagina van *De Tribune* geheel in het teken van de herdenking van de Russische Revolutie. De herdenking in Amsterdam werd dat jaar druk bezocht en het lijkt er op dat vanaf dat moment de herdenkingsbijeenkomsten wat beter bezocht werden, hoewel het er op lijkt dat de opkomst van jaar tot jaar zou blijven verschillen. *De Tribune*, 7 november 1924, 1; *De Tribune*, 8 november 1924, 1; *De Tribune*, 9 november 1928, 2.

⁵⁵ Na Lenins overlijden op 24 januari 1924 kwam daar de jaarlijkse herdenking van zijn sterfdag nog bij. G. Voerman, *De meridiaan van Moskou. De CPN en de Communistische Internationale (1919-1930)* (Amsterdam 2001) 460-461.

⁵⁶ Berichten in *De Tribune* duiden bijvoorbeeld in het jaar 1919 op bijeenkomsten in onder meer Rotterdam, Almelo en Utrecht. *De Tribune*, 5 november 1919, 4; *De Tribune*, 12 november 1919, 4.

⁵⁷ In Deventer sprak sociaaldemocraat Asser Baars op een herdenkingsvergadering in 1919 voor slechts 'een matig bezette zaal [...] jammer, dat er zoo weinig personen aanwezig waren'. (*De Tribune*, 13 november 1919, 4.)

geen stoel meer onbezet, en de bezoekers die nog na dien kwamen moesten met een staanplaats tevreden zijn.

De zaal was versierd met rode dundoeken van verschillende partijafdelingen, het podium getooid met 'statige planten', en er was muziek van het Geheelonthouders-orkest 'Broederschap'. Dat alles droeg er aan bij dat men zich bij het betreden van de zaal onmiddellijk 'thuis voelde, in de sfeer van strijdlust en kameraadschap'.⁶⁰

In november 1918 waren die gevoelens er hoogstwaarschijnlijk ook tijdens de eerste herdenking van de Russische Revolutie, daags voordat de Nederlandse communisten hun eigen revolutiepoging zouden ondernemen. Maar na het debacle van 13 november was de revolutionaire stemming geheel omgeslagen. In de navolgende jaren zou die eigen revolutiepoging, die was ontstaan als echo van de succesvolle revolutie in Rusland, door de jaarlijkse viering van diezelfde Russische Revolutie geheel ondersneeuwen.

Over de auteur

Wouter Linmans MA is promovendus aan het Instituut voor Geschiedenis van de Universiteit Leiden, waar hij werkt aan een proefschrift over beelden van oorlog in de Nederlandse publicistiek in het interbellum.

E-mail: w.f.j.linmans@hum.leidenuniv.nl

⁶⁰ *De Tribune*, 8 november 1922, 1.